



Om at skrive bankhistorie

Historisk Tidsskrift, Bind 15. række, 5 (1990)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_15rk_0005-PDF/hto_15rk_0005_81057.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=81057>

pdf genereret den : 28/5-2008

Om at skrive bankhistorie

AF

HANS CHR. JOHANSEN

Mange af de funktioner, som i dag udøves af bankerne, eksisterede allerede under forskellige former i oldtidens samfund, men en mere institutionaliseret form for banker kendes først fra senmiddelalderens Italien. Hovedformålet med denne periodes banker var gennem betalingsordrer eller gireringer at formidle pengeoverførsler mellem handlende på en sikker måde, idet denne form for transaktioner kunne indebære store risici, hvis det skulle ske i rede penge, dels fordi retssikkerheden i forbindelse med pengetransporter var ringe, dels fordi samtidens mønter var underkastet stadige værdisvingninger gennem større eller mindre tilsætning af uædle metaller.¹ Udlånsvirksomhed foregik på den tid især gennem pantelånere og købmandshuse.

Med det primære formål at lette handelen fortsatte denne form for bankvirksomhed helt frem til 1700-tallet, hvor den i organisationsmæssig henseende nåede sin mest effektive udformning i de såkaldte *girobanker*, der bl.a. fandtes i Amsterdam og Hamburg.² Girobankerne modtog indskud i ædelmetal fra købmandshuse, og betalinger kunne derefter ske gennem til- og fraskrivninger på de pågældende huses konti i banken. Sikkerheden i form af ædelmetalbeholdningen betød, at veksler trukket på huse med en konto i girobanken havde en høj likviditet og fungerede som ædelmetal. Samtidig var vekslerne en sikker måde at foretage store internationale betalinger på, fordi de ikke nødvendiggjorde fysisk overførsel af ædelmetal eller mønter.

¹ Se R. de Roover: *L'Evolution de la Lettre de Change XIV-XVIIIe Siècles*, 1953, idem.: *New Interpretations of the History of Banking*, *Cahiers d'Histoire mondiale*, 1954, s. 38-76, idem.: *The Rise and Decline of the Medici Bank*, 1963 og Ernst Andersen: *Bankvæsenets oprindelse*, 1976.

² Om disses historie se J. G. van Dillen: *The History of the Principal Public Banks*, 1934.

Hvorledes strømmen af veksler kunne cirkulere og indbefatte dele af danske transaktioner med udlandet, kan illustreres ved et ikke ualmindeligt eksempel fra 1700-tallet. Udgangspunktet kunne være, at en hollandsk købmand importerede tekstiler fra England. Han udstedte da en veksler lydende på sig selv og med en vis løbetid. Den engelske modtager var måske selv importør af træ fra Norge og lod da vekslen gå videre til en norsk købmand, som stod for overførsler af skattebeløb fra Norge til Danmark. Når vekslen på den måde havnede i den danske statskasse, blev den sendt til Amsterdam for at dække udgifter forbundet med, at kronens faste forbindelse, et hollandsk handelshus, betalte lånerenter til indehaverne af danske statsobligationer. Modtageren af vekslen i Amsterdam ville da sætte beløbet ind på sin konto i girobanken, hvor der blev afskrevet på den udstedende købmands. Alt i alt en smidig betalingsmekanisme, som ofte havde haft endnu flere led, inden clearing fandt sted i girobanken.³

Omkring Amsterdambanken fandtes også mange andre og vigtigere ruter, ad hvilke vekslerne cirkulerede, f.eks. via de store Østersøhavne, eller via Hamburg, Bordeaux og Lissabon. Kun hvis et område permanent havde underskud i samhandelen med et andet, og dette ikke blev opvejet af tjenesteydelser eller lånetransaktioner, blev der behov for at udligne forskellen ved metaleksport. Det var i 1700-tallet i et vist omfang nødvendigt for at dække et vesteuropæisk underskud over for Rusland.⁴

Vurderet ud fra en mere moderne banktankegang var svagheden ved girobankerne, at indlånene i princippet ikke måtte danne grundlag for udlån, som bankerne kunne tjene penge på, og som i en større nationaløkonomisk sammenhæng kunne virke vækstfremmende. Girobankerne måtte i stedet opkræve indlånsgebyrer og desuden dække omkostningerne ved at tage sig betalt for gireringerne mellem købmændenes konti. I praksis afveg girobankerne i den seneste tid af deres funktionsperiode dog fra dette rene princip og foretog visse udlån, Amsterdambanken f.eks. til det nederlandske ostindiske kompagni.

Under indflydelse af merkantilistisk monetær teori, der ønskede at fremme den økonomiske vækst og derfor anså girobankernes indefrysning af betalingsmidler for uhensigtsmæssig, fandt man i sidste halvdel af 1600-tallet frem til, at det var muligt at oprette *seddeludstedende banker*, hvor udlånet var det væsentlige, men hvor der normalt også var knyttet

³ Se Gudmund Sandvik: *Det gamle veldet*, 1975 og Hans Chr. Johansen: *Dansk økonomisk politik i årene efter 1784*, bd. I, 1968.

⁴ Se Hans Chr. Johansen: *How to pay for Baltic Products, The Emergence of a World Economy* (ed. by Wolfram Fischer), 1986, s. 123-42 og A. Attman: *American Bullion in the European World Trade 1600-1800*, 1986.

nogen gireringsvirksomhed til banken. Derimod spillede indlån ingen større rolle. De hyppigste udlånsformer var vekseldiskontering og lån mod sikkerhed i forskellige former for værdipapirer. Nogle af bankerne blev dog også i perioder brugt til långivning til staten.⁵ Den første seddelbank blev oprettet i Sverige, hvor Palmstruchs Bank (grundlagt 1656, fra 1668 Riksbankens Ständers Bank) udstedte sedler fra 1661. England fulgte efter med Bank of England fra 1694 og Skotland i 1695 med The Bank of Scotland. I løbet af 1700-tallet fik en lang række andre europæiske lande også sådanne seddelbanker. Blandt disse institutioner var John Law's Banque Générale i Paris fra 1716, Kurantbanken i København fra 1736 og Die königliche Giro- und Lehnbanco i Berlin fra 1765.⁶

At få en seddelbank til at fungere var med datidens relativt mangelfulde forståelse for monetære sammenhænge ikke nogen let opgave. Ud fra et indtjeningsformål var det fristende at sætte en stor seddelmængde i omløb gennem udlån, da det gav indtægter i form af udlånsrenter, mens det var omtrent gratis at trykke sedler. Flere af de tidlige banker havde dog pligt til at indløse deres sedler med sølv- eller guldmønter, og møntbeholdningen satte da en grænse for udlånsvirksomheden, men der var også adskillige af 1700-tallets seddelbanker, der kom til at fungere uden dækningsregler og pligt til indløsning, og erfaringerne med et sådant arrangement var meget forskellige. Mens John Law's franske bank ekspanderede sit udlån så hurtigt, at økonomien gik via fuld beskæftigelse over i en stærkt overophedet ekspansion med høj inflation og deraf følgende underskud på betalingsbalancen, var den danske Kurantbank i stand til at øge seddelomløbet til mere end det tidobbelte mellem 1757 og 1800, uden at det gav sig udslag i større valutakursudsving – i de fleste år mindre end 10%’s afvigelse fra pariværdien. Overgangen fra natural- til pengeøkonomi og hurtig økonomisk vækst, som blev fremmet af den rigelige likviditet, kunne uden problemer opsuge den øgede betalingsmiddel-mængde.

Finansieringen af revolutions- og Napoleonskrigene satte imidlertid seddelbanksystemet på en alvorlig prøve. Flere af de krigsførende lande

⁵ Se om den merkantilistiske bankteori Hans Chr. Johansen: Dansk økonomisk politik i årene efter 1784, bd. I, 1968, s. 28-54.

⁶ De tidligste seddeludstedende bankers historie indtil 1814 er bl.a. skildret i Sveriges Riksbank 1668-1918 I-V, 1918-31, Sv. Fritz: Studier i svensk bankvæsen 1772-89, 1967, John Clapham: The Bank of England I-II, 1944, L.S. Presnell: Country Banking in the Industrial Revolution, 1956, S.G. Checkland: Scottish Banking. A History 1695-1973, 1975, Erik Rasmussen: Kurantbankens forhold til Staten 1737-73, 1955, Dansk Pengehistorie I-III, 1968 og J.G. van Dillen: The History of the Principal Public Banks, 1934.

seddelfinansierede en stor del af oprustningen, og følgen blev et så stort efterspørgselspres, at inflationen steg til hidtil usete højder. Bekendt er således finansieringen med assignater i Frankrig fra 1789 til 1796⁷ og den danske inflation mellem 1807 og 1814, hvor priserne på syv år steg til mellem det fem- og tidobbelte for de fleste hverdagsvarer.

Disse år gav en inflationsforskrækkelse, der betød, at de nye ordninger, der kom for seddelbankerne i løbet af første halvdel af 1800-tallet, indeholdt stramme dækningsregler, og i de fleste lande centraliseredes seddeludstedelsen i århundredets løb til én bank, mens der tidligere ofte havde været adskillige banker i det enkelte land, som hver udstedte deres sedler.⁸ Da indlånet i mange af seddelbankerne fortsat var af ringe omfang, blev udlånsmulighederne derved stærkt indskrænket. Seddelbankernes vigtigste opgave blev med ordene i oktrojen fra 4. juli 1818 for Nationalbanken i København at »virke frem til at befæste et sikkert pengevæsen i landet«.

Der blev derfor i løbet af 1800-tallet plads til en tredje form for banker, nutidens *forretningsbanker*. De adskiller sig fra girobanker og seddelbanker ved en virksomhed, der går ud på at skaffe midlerne gennem indlån og egenkapital, som skal forrentes, og ved at skaffe sig indtægter gennem rentebærende udlån. Tilløb til denne form for bankforretninger fandtes forud for år 1800 i form af købmandshuse (merchant bankers), der forvaltede kapital for private,⁹ men det er først med oprettelsen af aktieselskaber, der specialiserede sig i denne type af forretninger, at den moderne form for bankvæsen opstår.

Forretningsbankernes rolle i 1800- og 1900-tallets samfund

Studier af de tidligste forretningsbankers virksomhed viser, at der ikke fra begyndelsen har været en klar opfattelse af, hvad bankernes opgave var, og da der mange steder heller ikke var nogen banklovgivning, som stillede bestemte krav til en banks virksomhed, kom disse banker til at befatte sig med mange og forskelligartede opgaver.

⁷ Se S. E. Harris: *The Assignats*, 1930.

⁸ En undtagelse er Skotland, hvor der endnu er flere banker, der samtidig har sedler i omløb, jfr. S. G. Checkland: *Scottish Banking. A History 1695-1973*, 1975.

⁹ Se om disse bl.a. B. Gille: *Histoire de la maison de Rothschild I-II*, 1965-67, R. W. Hidy: *The House of Baring in American Trade and Finance*, 1970, H. Lüthy: *La Banque Protestante en France I-II*, 1961, M. G. Buist: *At Spes Non Fracta. Hope and Co.*, 1974, V. P. Carosso: *The Morgans, Private International Bankers*, 1987. Disse typer af virksomheder har fortsat eksisteret efter 1814, men har da væsentligst stået for internationale pengeoverførsler og for større lånetransaktioner, f.eks. i forbindelse med statslån og i 1800-tallet også for mange jernbanelån.

I løbet af 1800-tallet udskiller der sig imidlertid nogle hovedtyper af forretninger, som i større eller mindre grad kom til at dominere hos de enkelte banker, således at det er muligt at se på forskellige former for forretningsbanker.

Nærmest ved ældre tiders bankformer var de forretningsbanker, som primært fungerede som pengeinstitutter for handelserhvervet. De modtog indskud fra de handlende på en kontokurant- eller foliokonto, som der var stor omsætning på – daglige træk og indsættelser – i takt med udviklingen i grossisters og andre handlendes likviditetsbehov. En stor del af udlånet bestod af vekseldiskontering for kunderne og af formidling af internationale betalinger. Mere langfristede udlån spillede en relativt ringe rolle.

En anden type, som navnlig fik betydning, da den kontinentaleuropæiske industrialisering begyndte efter 1870, gik ind i mere langfristede udlånstransaktioner i form af lån mod forskellige former for sikkerhed og virkede også som fødselshjælper ved grundlæggelse af aktieselskaber med industriel eller transportmæssig virksomhed for øje. Hjælpen kunne enten bestå i at formidle salget af aktierne eller ved direkte at gå ind og aftage aktiekapitalen, eventuelt for senere at afsætte denne, når den nye virksomhed var kommet i gang. Sådanne banker, der omtales som »Gründerbanker« og »Crédit Mobiliers«, var på grund af den langsomme omsætning på udlånssiden afhængige af en relativt stor egenkapital. Hvis udlånene i stedet havde været baseret på indlånskonti fra handelserhvervet, ville risikoen for illikviditet have været meget stor.

Betegnelsen bank er i 1800- og 1900-tallet også blevet hæftet på en række andre institutioner, hvis forhold dog ikke vil blive omtalt nærmere i det følgende. Det gælder f.eks. de tyske *hypotekbanker*, der foretager langfristede udlån mod sikkerhed i fast ejendom og skaffer sig midler gennem obligationsudstedelse eller anden lang låntagning. Det gælder også *sparebanker*, der findes i flere lande. De har en funktion, der minder om den oprindelige hos de danske sparekasser, dvs. at de skaffer sig midler fra privat opsparing og anbringer disse i obligationer og i udlån til andre erhverv end industri og storhandel.

Udviklingen i 1900-tallet er gået i retning af en udviskning af forskellen mellem de enkelte typer af forretningsbanker, og samtidig har lovgivning i alle de vestlige lande lagt en ramme for, hvad der skal forstås ved bankforretninger. En del opgaver, som de tidlige forretningsbanker forestod, er efterhånden overgået til mere specialiserede kreditinstitutioner, og det er først i 1980'erne, at man igen har set en tendens i retning af et bredere engagement hos bankerne.

Det karakteristiske for de moderne forretningsbankers aktiviteter, som

de derefter har udviklet sig i 1900-tallet, kan sammenfattes under fire hovedpunkter.

For det *første* gennemfører de betalingsopgaver. Det sker ved at være mellemed mellem centralbanken og den private sektor i forsyningen med daglige betalingsmidler (sedler og mønt), ved checkudstedelse og -indfrielse, ved valutahandel, ved lønoverførsler, betalingsservice o.l.

For det *andet* overfører de kapital fra opsparerne til de områder, hvor der er behov for kapitaltilførsel og sikrer som mellemmand opspareren en større sikkerhed for det betroede beløb. Denne kapitaloverførsel fra overskuds- til underskudsområder kan være på det personlige, branchemæssige, regionale eller internationale plan og skulle give mulighed for en mere effektiv udnyttelse af ressourcerne.

For det *tredje* fungerer bankerne som informationscentre, hvor der samles en meget stor viden om økonomiske forhold, som kan bruges til at rådgive kunderne og sikre banken selv mod tab.

For det *fjerde* kan bankerne undertiden selv optræde som foretagere uden for det finansielle område. Det sker som oftest, hvis kunder kommer ud for økonomiske vanskeligheder eller bliver stærkt afhængige af banklån. Bankerne kan da gå mere direkte ind i virksomhedens styring og planlægning og i umiddelbare egenkapitaldispositioner. Foretagerrollen er dog underlagt en del begrænsninger i de fleste landes lovgivning, da det er det område, der lettest kan give banken betydelige tab.

Gennem disse fire funktioner har forretningsbankerne fået en nøglerolle i det moderne samfund. I deres arkiver samles viden om mange sider af samfundets økonomiske aktiviteter, og bankernes dispositioner har i sig selv stor betydning for samfundsudviklingen.¹⁰

På den baggrund ville det være naturligt at vente, at økonomiske historikere i hele den vestlige verden, der beskæftiger sig med de sidste 150 års økonomiske udvikling, har betragtet bankhistorie dels som en spændende disciplin i sig selv, men også som et vigtigt hjælpemiddel til at analysere og beskrive bredere aspekter af samfundsudviklingen.

I hvilket omfang det har været tilfældet, og hvorledes sådanne undersøgelser har været grebet an i nyere økonomisk historieskrivning, er hovedformålet med de følgende afsnits forskningsoversigt, som alene vil se på de egentlige forretningsbanker og dermed ikke på de seddeludstedende seddelbankers og heller ikke på sparekassers og lignende institutioners udvikling.

¹⁰ En god oversigt over de forskellige banktypers udvikling i de største vestlige lande findes i Karl Erich Born: Geld und Banken im 19. und 20. Jahrhundert, 1976.

Bankhistorie på forskellige niveauer

En gennemgang af den seneste snes års bankhistoriske litteratur viser, at forfatterne såvel i Danmark som i udlandet har anvendt meget forskellige indfaldsvinkler til emnet.

En gruppe af arbejder, der ofte er jubilæumsskrifter, behandler en enkelt banks historie gennem et længere tidsrum. Der er bl.a. mange hundredårsskrifter som følge af, at 1870'erne var et årti, der var rigt på bankgrundlæggelser. Fremstillingen er i disse i mange tilfælde stærkt centreret om den pågældende banks udvikling og indre organisation, mens forholdene i omverdenen er mere sporadisk behandlet. Kildematerialet er normalt hentet fra bankens egne arkiver og fra trykte årsberetninger o.l.

Kvaliteten og omfanget af denne type bøger er meget svingende, fra næsten rene billedbøger, hvor den sporadiske tekst er af overvejende anekdotisk indhold, til indgående analyser af den pågældende banks langtidsudvikling og af enkeltforhold, der i perioden har givet særlige problemer.

For den generelle økonomisk historie har de bedste af jubilæumsskrifterne værdi ved f.eks. at vise forskydninger i bankforretningerne over tid, ved at give eksempler på, hvorledes en banks organisation og forretningsførelse har været bygget op på forskellige tidspunkter og ved at belyse personalerekruttering, uddannelsesforhold og kapitalfremskaffelse. Derimod kan en enkelt banks historie naturligvis ikke uden videre sige noget om, hvorledes disse forhold har været for banksystemet som helhed. Dette kan man i bedste fald kun få at vide, hvis der for et land findes en række bankhistorier, der alle belyser de samme spørgsmål for banker med forskellig struktur og af forskellig størrelse.

En alternativ måde at skrive bankhistorie på har været at undersøge et lands samlede bankstruktur over en længere periode. Flere steder i udlandet findes større arbejder, der, hvis fremgangsmåden skulle overføres til danske forhold, ville have form af et værk med titlen »De danske forretningsbankers historie 1846-1990«. Opgaven ville da være at gøre rede for oprettelsen af den første danske egentlige forretningsbank, Fyens Discontokasse, i 1846, analysere banksystemets efterfølgende opbygning gennem perioden ved at se på, hvorledes nye banker blev oprettet, hvorfor det skete, hvorledes den geografiske fordeling så ud, og hvordan man i 1925 var nået op på at have 193 banker i Danmark, mens udviklingen derefter er gået i retning af stadig færre banker. Desuden ville det i en sådan fremstilling være naturligt at behandle de typer af problemstillinger, der ovenfor blev nævnt i emnekataloget for enkelt-

bankers historie, men nu på et niveau, hvor man søgte at finde frem til det typiske for udviklingen inden for det danske banksystem, og – hvor der fandtes flere typer – da at undersøge, hvad baggrunden for sådanne forskelle måtte være. Endelig må det være væsentligt at sætte udviklingen ind i en samlet samfundsøkonomisk ramme, idet bankvæsenets udvikling naturligvis vil være påvirket af ændringer i de almindelige samfundsforhold, f.eks. konjunkturudviklingen, den offentlige sektors størrelse og aktivitetsformer, lovgivningen m.m. Kildematerialet til et sådan værk ville ikke alene være bankernes arkiver, men mange oplysninger ville også kunne findes i den offentlige statistik, samt i offentligt arkivmateriale, der var opstået i forbindelse med lovgivning, kontrolfunktioner og udarbejdelse af offentlige betænkninger. For den økonomiske historie vil denne angrebsvinkel normalt være mere værdifuld end belysningen af den enkelte banks historie, fordi analyseresultaterne vil have en mere generel udsagnskraft til forståelsen af den samlede økonomiske udvikling i den behandlede periode.

En tredje angrebsvinkel har været at analysere bankvæsenets rolle i den samlede samfundsudvikling. Typiske emner vil da være at se på, hvorledes bankvæsenet i 1800- og 1900-tallet har medvirket i den økonomiske vækstproces som katalysator mellem opsparing og investering, om bankerne har haft en selvstændig rolle som iværksættere, har kunnet mobilisere kapital, der ellers lå død hen, har påvirket likviditeten i samfundet gennem egen kreditskabelse m.m. Sådanne arbejder vil ofte være stærkt analytiske og teoretiske i deres metodiske oplæg, og de empiriske eksempler kan være hentet fra flere lande med henblik på en sammenligning mellem landenes forskelligartede forudsætninger og erfaringer. Til forskel fra den foregående kategori er det ikke bankernes historie, der står i centrum, men derimod et overordnet samfundsmæssigt perspektiv, og bankerne opfattes som en, hyppigt én blandt flere, væsentlig faktor til forklaring af samfundsudviklingen.

De anvendte teorier i sådanne værker vil som oftest være hentet fra monetær økonomisk teori, og det empiriske kildemateriale vil være indsamlet på makroplanet, f.eks. i form af offentlig statistik og lovtekster.

En hyppigt citeret pioner inden for denne genre har været Alexander Gerschenkron.¹¹ Han sammenligner bankernes rolle under industrialiseringsprocessen i bl.a. England, Tyskland og Rusland. Grundtanken er, at jo senere industrialiseringen finder sted, jo større kapitalkrav stiller den. I England var kravene så små, at de kunne klares uden bankernes hjælp, i Tyskland spillede bankerne en vigtig rolle i mobiliseringen af

¹¹ Se A. Gerschenkron: *Economic Backwardness in Historical Perspective*, 1962.

industrikapitalen, mens behovene i Rusland var så store, at det ikke kunne klares af bankerne, så der i stedet blev tale om statsfinansiering allerede i czartiden. Banker fik derfor meget forskellige roller at udfylde i de tre lande. Mindre håndfaste analyser af disse sammenhænge, men med et større empirisk materiale som baggrund er gennemført af bl.a. Rondo Cameron og Raymond W. Goldsmith.¹²

Cameron og hans medforfattere lægger blandt andet vægt på, at bankerne kan fremme industriens og handelens udvikling på et tidligt stadium ved at muliggøre finansiering af investeringer, som hidtil ikke har kunnet gennemføres på grund af manglende institutioner. De inddrager alle former for kreditgivning i analysen, ikke blot gründervirksomhed, og lægger også vægt på de lovgivningsmæssige rammer, banksystemets geografiske udbredelse i et land og graden af koncentration i bankverdenen.

Goldsmith bygger på et større geografisk datamateriale og dækker et længere tidsrum. Han ser på samtidigheden i økonomiske vækstrater og det finansielle systems organisatoriske udvikling og typer af transaktioner, men drister sig ikke til at konkludere, om det er det finansielle system, der påvirker væksttakten, eller om banksystemet er den passive part, der tilpasser sig til de til enhver tid givne økonomiske rammer. Undersøgelsen går også ind på andre slags institutioner end forretningsbankerne.

Bankerne spiller også en vigtig rolle i Joseph Schumpeters studier af den økonomiske udvikling,¹³ hvor det navnlig er deres funktion som mobilisatorer af kapital, »engines of credit«, der anses for vigtig i vækstprocessen.

Sådanne arbejder har været vigtige inspirationskilder for økonomiske historikere, når de har skullet beskæftige sig med ren bankhistorie, men de er ofte for generelle og på for højt et abstraktionsniveau til direkte at kunne anvendes i rene bankhistoriske arbejder.

Endelig kan som en fjerde form for bankhistorie ved siden af de første tre, der undertiden benævnes som studier på henholdsvis mikro-, meta- og makroplanet, nævnes en lang række arbejder, der – hyppigt i artikelform – beskæftiger sig med enkeltepisoder og da ofte de mere dramatiske i bankernes udvikling. Det kan være undersøgelser af, hvorledes en bank er blevet oprettet, af personkredsen bag en bank, af år

¹² Se Rondo Cameron m.fl.: *Banking in the Early Stages of Industrialization*, 1967; idem, *Banking and Economic Development*, 1972 og Raymond W. Goldsmith: *Financial Structure and Development*, 1969.

¹³ Se J. Schumpeter: *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, I-II, 1939.

med større finanskriser eller af, hvorledes en fusion mellem pengeinstitutter er foregået. Sådanne arbejder kan være vigtige som grundlag for større synteser, men vil sjældent alene kunne dække den økonomiske historikers ønske om at trække de store linier i bankudviklingen frem.

*Dansk bankhistorisk forskning i den seneste snes år –
og nogle eksempler på tidligere arbejder*

De bankhistoriske arbejder, der er udgivet i Danmark siden 1970, hører næsten alle hjemme i den førstnævnte af de ovenstående kategorier, dvs. på mikroplanet og har hovedsagelig form af jubilæumsskrifter. Det samlede antal udgør omkring tyve, men heraf er flertallet ganske kortfattede og har kun begrænset interesse til belysning af mere almene sider af bankhistorien. Af lidt større værker er det kun syv.¹⁴ I flere af disse udgør den egentlige bankhistorie en mindre del, idet der også gøres meget ud af i selvstændige afsnit at skildre udviklingen inden for det lokale erhvervsliv eller lokale personligheder. Om de jubilerende banker berettes der hyppigst om baggrunden for oprettelsen, om periodens bestyrelsesmedlemmer og direktører, om bankernes bygningshistorie, udviklingen i aktiekapitalen og om de samlede forretningers omfang gennem perioden. Desuden medtages i flere tilfælde nogle mere dramatiske hændelser, f.eks. fra kriseår eller besættelsestiden. Derimod får man relativt lidt at vide om, hvem indlånerne har været gennem tiden, hvilke typer af udlån der har været vigtige, hvilke kundeogrupper der især er blevet betjent, og i det hele taget hvilken udlåns- og personalepolitik banken har ført.

Flest oplysninger fås i Andelsbankens 50-års skrift. Det er udformet som en gennemgang af en række temaer, der hver især går på tværs af en ren kronologisk beskrivelse. Værket får derved et noget kalejdoskopisk indhold, men der er gode undersøgelser, f.eks. af forholdene omkring den ældre Danske Andelsbanks sammenbrud, af opbygningen af filialnettet og af forholdet til andelsbevægelsen samt en række oplysende skildringer af arbejdsforholdene i banken.

Jubilæumsskrifterne omhandler – bortset fra skriftet om Andelsbanken

¹⁴ Svend Holst: Næstved Diskontobank 1871-1971, 1971; Carl Th. Jørgensen: Jessensgade, Horsens entré gennem hundrede år (Horsens Privatbank), 1971; Chr. Kiilsgaard: Fra byggehandel til bankvæsen. Langelands Bank 1872-1972, 1972; Kr. Møller: Fra idé til virkelighed (Andelsbanken), 1975; Arthur Jensen (ed.): Blæsten går frisk... (Skiveegnens og Salling Bank), 1976; H. R. Lauridsen: Land, by og landbobank (Ringkøbing Landbobank), 1986 og Esben Graugaard: Holstebro Landmandsbank Vestjysk Bank 1887-1987, 1987.

– kun relativt små banker, hvilket er overraskende i betragtning af, at både Den danske Bank og Handelsbanken har fejret 100-års-jubilæum i perioden, og at Privatbanken har rundet de 125 år.¹⁵

De fleste af de større banker har dog tidligere udsendt værker, der har gjort rede for deres historie med hovedvægten på 1800-tallet.

Privatbanken udsendte ved 100 års jubilæet i 1957 et to binds værk.¹⁶ Det har en god redegørelse for de store linier i bankens historie fra 1857 til 1914, som dog kun i meget begrænset omfang bygger på arkivalisk materiale, hovedsagelig Privatbankens bankrådsprotokol. Hovedkilderne er trykt litteratur og trykt regnskabsmateriale samt forfatterens nationalindkomstberegninger, og hovedsynsvinklen er nationaløkonomisk. Der er indgående redegørelser for statslån, jernbanelån og konjunkturudvikling, men man får meget lidt at vide om Privatbankens interne forhold, såsom organisation og personaleforhold, og andre typer af bankforretninger end de ovennævnte er ikke omtalt. For perioden efter 1914 er behandlingen meget summarisk, og kun begivenhederne op til rekonstruktionen i 1928 har banken i centrum for indholdet.

Landmandsbankens (Den danske Banks) samlede historie er senest blevet behandlet i J. Schovelin: Landmandsbanken 1871-1921, 1921. Dette 50 års jubilæumsskrift er holdt i den noget højtidelige og opstyltede stil, der var et særpræg for forfatteren, men ser man bort fra dette, findes der mellem de mere anekdotiske indslag en række værdifulde oplysninger om ideer og praksis bag bankens oprettelse, om typer af indenlandske forretninger, herunder om deltagelsen i oprettelsen af Københavns Frihavn, og om bankens rolle i en række internationale transaktioner.

Handelsbanken har derimod ikke på noget tidspunkt ladet udgivet en mere omfattende skildring af bankens udvikling.

Af de større provinsbanker er det Fyens Disconto Kasse, der er blevet studeret mest indgående, men også behandlingen af denne banks historie har tyngdepunktet i den tidlige historie.¹⁷

Bevæger man sig fra mikro- til metaplanet er høsten fra den seneste snes år begrænset, og heller ikke tidligere litteratur er meget mere oplysende, når det drejer sig om de lange linier i udviklingen. Man må da

¹⁵ Landmandsbanken udsendte i 1971 Carl Erik Sørensen: Kreditmarkedet og industriens ekspansion, der overvejende har et teoretisk sigte. Bankforholdene er relativt kortfattet behandlet på makroplan og hovedsagelig med oplysninger om forholdene i 1960-erne. Privatbanken udgav en lille bog på 40 sider med titlen Jubilæumsperspektiv i 1982.

¹⁶ Privatbanken i København gennem 100 år 1857-1957 ved Einar Cohn, I-II, 1957-58.

¹⁷ Se J. Schovelin: Fyens Disconto Kasse 1846-1921, 1921 og Carl Thalbitzer og S. Larsen: Fyens Disconto Kasse 1846-1946, 1946.

primært søge i håndbøger i samfundsbeskrivelse, der dækker langt bredere udsnit af samfundsudviklingen.

Den forfatter, der i efterkrigstiden mest indgående har beskæftiget sig med forholdene på metaplanet, er Svend Aage Hansen. I flere skrifter og artikler har han analyseret udviklingen indtil 1914.¹⁸ Studierne er næsten alle baseret på trykt litteratur og offentlig statistik og bevæger sig på grænsen mellem meta- og makroplanet med hovedinteressen for bankernes rolle i den samlede økonomi og for industriudviklingen, mens den egentlige bankhistorie spiller en mindre rolle.

For tiden efter 1914 findes der så godt som ingen fremstillinger af dansk bankhistorie, som dækker de store linier, og for den samlede danske bankhistorie gælder det, at studier, der er baseret på primært kildemateriale er begrænset til arbejder, der omhandler nogle enkeltfænomener i bankernes udvikling.¹⁹

Det gælder desuden, at næsten intet af kildematerialet til dansk bankhistorie foreligger i trykt form. Bankernes årsregnskaber er ganske vist tilgængelige i form af de sammendrag, der har været fremlagt på generalforsamlingerne, og disse findes i de fleste tilfælde bevaret, men regnskaberne er helt frem til 1945 ikke særlig specificerede og omhandler hovedsagelig statusposter, hvorimod omsætningen i de fleste tilfælde enten helt savnes eller kun er angivet for enkelte typer af transaktioner.²⁰

¹⁸ I Pengevæsen og kredit 1813-1860, 1960 omtales i kapitel XIII oprettelsen af de første danske forretningsbanker. I første bind af Dansk pengehistorie, 1968 skildres de store linier i bankudviklingen frem til 1914. I *Early Industrialization in Denmark*, 1970 undersøges på grundlag af Rondo Camerons tidligere nævnte arbejde fra 1967 forretningsbankernes betydning for den danske industri omkring 1900, og i *Kreditformer og industriel vækst i Danmark*, 1978 (trykt i *Udviklingen af kreditt og kredittinstitusjoner i de nordiske land ca. 1850-1914*) er der desuden en vurdering af kreditgivningens omfang i perioden.

Det bind af Dansk Pengehistorie, 1968, der behandler tiden efter 1914 med Erling Olsen og Erik Hoffmeyer som forfattere, holder sig næsten udelukkende til en analyse af den overordnede monetære og økonomiske udvikling og har derfor kun nogle spredte oplysninger om forretningsbankernes historie.

¹⁹ Af artikler og bøger fra de senere år, der ud fra utrykt kildemateriale behandler kortere tidsrum eller enkeltepisoder i dansk bankhistorie, kan nævnes J. L. Pedersen: *D. B. Adler og udviklingen af det danske bank- og kreditvæsen*, *Erhvervshistorisk Årbog*, 1969, s. 110-44 om bl.a. Handelsbankens oprettelse, Søren Mørch: *Det store bankkrak*, 1986 om Landmandsbankens sammenbrud 1922-23 og Hans Chr. Johansen: *De private banker under den første verdenskrig*, *Festskrift til Tage Kaarsted*, 1988, s. 165-80, samt Per H. Hansen: *Fyens Disconto Kasse 1846-1886. En undersøgelse af bankens kreditformidling med særligt henblik på industriens finansiering*, utrykt historiespeciale, Odense Universitet, 1989. De to sidstnævnte har begge anvendt materiale fra Fyens Disconto Kasses arkiv.

²⁰ Summariske oversigter over de enkelte bankers regnskaber indtil 1920 er offentliggjort i *Statistiske Undersøgelser*, nr. 24: *Kreditmarkedsstatistik*, 1969 og for den efterfølgende tid i Bankinspektionens (nu Finanstilsynets) årlige beretninger. Regnskabsoplysninger findes også i *Statistiske Sammendrag* nr. 8-11 og i *Greens Danske Fonds og Aktier*.

Årsberetningerne er også først på et meget sent tidspunkt udbygget til at have andet end de mest nødtørftige kommentarer til årets udvikling.

Andet trykt kildemateriale indskrænker sig i det store og hele til nogle erindringsbøger, og hvad der kan findes i forbindelse med forberedelser til lovgivning, i offentlige betænkninger og i nogle kommissioners rapporter.²¹

Bankernes arkiver er kun i ringe omfang deponeret i offentlige arkiver,²² og det er ukendt, hvad der findes bevaret i de stadig eksisterende bankers egne arkiver, idet flere banker – med henvisning til ønsket om at beskytte deres kunder – har været tilbageholdende med at lade historikere få adgang til det bevarede materiale. En del supplerende oplysninger vil dog kunne findes i andet arkivmateriale. Det gælder dels hos offentlige institutioner, der har haft kontakt med bankerne, enten af forretningsmæssig eller af kontrollerende art, dels i private arkivfond, der er afleveret til arkivvæsenet. En særstilling blandt de sidstnævnte udgør C.F. Tietgens privatarkiv, der opbevares i Rigsarkivet. Det indeholder bl.a. en meget omfattende korrespondance, hvor mange sider af udviklingen på penge- og kapitalmarkedet i slutningen af 1800-tallet er omtalt.

Skal man ud fra dette drage konklusioner med hensyn til, hvad der er kendt om de danske forretningsbankers historie, er resultatet temmelig nedslående, ikke mindst sammenlignet med forholdene i en række nabolande, som det vil fremgå af de følgende afsnit.

Det er stort set kun de meget grove linier med hensyn til antallet af banker, år for bankernes oprettelse og eventuelle nedlæggelse samt oplysninger om de vigtigste typer af forretninger, der er belyst i litteraturen. Af mere detaljerede analyser er der få. Størst interesse har der været omkring bankernes betydning for industri- og transportinvesteringer i tiden fra omkring 1870 til 1914, men selv på dette område har mange undersøgelser holdt sig til de mere iøjnefaldende begivenheder, f.eks. Tietgens og Privatbankens rolle i forbindelse med virksomhedsgrundlæggelser eller tilsvarende forhold hos Den danske Landmandsbank.

Der savnes i høj grad undersøgelser, der kan udvide denne del af dansk

²¹ Se f.eks. Beretning om Forholdene i Den danske Landmandsbank, 1924, Beretning fra det til forberedelse af en revision af bankloven nedsatte udvalg, Rigsdagstidende A, 1929-30, sp. 4525-4656 og Beretning afgivet af arbejdsgruppen vedrørende revision af bank- og sparekasseloven, 1971.

²² Erhvervsarkivet har modtaget en stor del af Fyens Discontokassens ældre arkiv samt enkelte arkiver fra mindre banker, bl.a. Håndværkerbanken og Den ny Lånebank.

økonomisk historie og dermed give et bedre billede af den finansielle sektors betydning for samfundsudviklingen.

Blandt væsentlige emner, som det må være ønskeligt at få belyst i fremtidige undersøgelser, vil være:

1) Samspillet mellem bankudviklingen og den almindelige konjunkturudvikling. Ikke mindst for mellemkrigstiden er der behov for nyvurderinger. Sammenbruddene i 1920'erne er for hyppigt blevet skildret alene som udslag af isolerede fejlslag og alt for uforsigtige spekulationer, selv om man finder paralleller i næsten hele den vestlige verden. De bør i langt højere grad sættes ind i et samlet monetært perspektiv, hvor den internationale økonomiske udvikling og den overordnede monetære politik inddrages som centrale elementer i analysen. Også tilpasningen til nye internationale forhold efter midten af 1950'erne er et ret ukendt forhold.

2) Ændringer i bankvæsenets udlånsformer over tid. F.eks. spiller den indenlandske vekseldiskontering en stor rolle i bankregnskaber fra slutningen af 1800-tallet, mens den er langt mindre senere. Aktie- og obligationsbeholdninger samt mængden og arten af udenlandske engagementer er også underkastet store udsving. Hvor forskellige er disse forhold mellem de enkelte banker, og hvad er årsagerne til sådanne forskelle i strukturen, som kun anes i de offentliggjorte regnskaber?

3) Hvem har i tidens løb været bankernes kunder på ind- og udlånssiden, fordelt efter sociale, erhvervsmæssige og geografiske kriterier, og hvilke nettokapitalstrømme mellem disse grupperinger har forretningsbankerne i tidens løb formidlet?

I international økonomisk litteratur har det f.eks. været diskuteret, om landbruget og/eller handelen i en lang periode har finansieret landenes industrialisering, eller om industrien i vid udstrækning har været selvfinansierende.

4) Bankernes internationale forretninger gennem tiden. Der kan være tale om at se på fordelingen på lang- og kortfristede engagementer, opbygningen af et internationalt korrespondentnet og den anvendte teknik i internationale betalinger gennem tiden. Det vil i den forbindelse også være vigtigt at se på forskelle mellem store og små banker.

5) Udviklingen i bankernes interne organisationsformer over tid og hvilke overvejelser der har ligget bag opbygningen af et filialnet.

6) Rekrutteringen af medarbejdere til bankerne på alle niveauer. Tidligt i perioden har der ikke eksisteret formelle krav til en bankansat, og rekrutteringen er formodentlig sket gennem mange forskellige kanaler, men hvilke typer af mennesker har man fundet frem til? Hvornår opstår der en »professionel« gruppe af bankfolk, og fra hvilke samfundsgrupper

hentes de? Hvordan sker kvindernes indtog i bankverdenen? Hvilke uddannelseskrav stilles der ved ansættelsen, og hvorledes sker efteruddannelsen gennem tiderne?

Først gennem indgående studier af alt bevaret kildemateriale vil det formodentlig være muligt at besvare sådanne spørgsmål mere fyldestgørende og også en række andre, som de fleste økonomiske historikere vil finde meget væsentlige for forståelsen af den danske samfundsudvikling efter midten af 1800-tallet.

Banklitteratur fra de øvrige nordiske lande

Af vore nabolande er det navnlig *Sverige*, man skal gå til, hvis man vil finde en omfangsrig og værdifuld bankhistorisk litteratur, der kan kaste lys over en lang række af de forhold, som man i Danmark kun har vage forestillinger om. Den omfatter omkring 500 bøger og større tidsskriftartikler.

De tidligste svenske forretningsbanker blev grundlagt i 1830'erne, men det var først fra 1860'erne, de fik en væsentlig indflydelse på kreditvæsenet i Sverige. Ligesom i Danmark fik tre banker efterhånden en dominerende position. Det var Stockholms Enskilda Bank, oprettet 1856, Skandinaviska Banken, oprettet 1864 og Stockholms Handelsbank (senere Svenska Handelsbanken), oprettet 1871. Tilsammen havde disse tre banker i 1924 omkring halvdelen af de svenske forretningsbankers totale balance, og blandt de øvrige havde da kun Göteborgs Bank en størrelse, der talte sammenligning med de tre. De to førstnævnte blev i 1971 sammensluttet til Skandinaviska Enskilda Banken.

Alle de tre store banker har i efterkrigstiden ladet historikere studere deres udvikling med udgangspunkt i bankernes omfattende arkiver.

De mest omfattende studier er sket i Stockholms Enskilda Banks historie. Denne bank, hvis udvikling er nært sammenknyttet med Wallenbergfamiliens forretninger, ansatte allerede i 1954 en arkivar med særligt henblik på at være behjælpelig med historisk forskning omkring bankens virksomhed, og op til hundredårsjubilæet i 1956 arbejdede Olle Gasslander i en række år med at skrive bankens tidligste historie frem til 1914.²³

Det meget omfangsrige værk er bygget på en omfattende korrespondance, diverse promemorier og betænkninger samt regnskabsmateriale, hovedsagelig fra bankens arkiv, men som supplement er også anvendt

²³ Olle Gasslander: *Bank och industriellt genombrott, I-II*, 1956-59.

oplysninger, der har kunnet fås fra kunder, andre banker og den svenske bankforening.

Samlet giver fremstillingen et indgående billede af en tidlig forretningsbanks virksomhed, navnlig i forbindelse med industrifinansiering og optagelse af internationale lån for hel- og halvoftentlige myndigheder. Da Stockholms Enskilda Bank indgik i flere lånekonsortier, som Den danske Landmandsbank også var part i, indeholder bogen flere steder en del oplysninger, som er af interesse for dansk bankhistorie.

Efter sammenslutningen med Skandinaviska Banken blev den historisk orienterede arkivfunktion omdannet til en afdeling med navnet »Arkiv och forskning«, og fra denne er udgået initiativerne til en omfattende svensk virksomhedshistorisk forskningsindsats i 1970'erne og 1980'erne.

I 1980'erne er forskningen omkring Wallenbergbankens historie fortsat med et trebinds værk, der skal dække perioden fra 1910 til fusionen i 1971.²⁴ I de udkomne bind, der hovedsagelig bygger på en fri adgang til bankens arkiver, skildres alle sider af bankens virksomhed, såvel indadtil med hensyn til organisation, personalepolitik og rationaliseringer i forretningsgangen, som udadtil i forholdet til kunderne. På grund af Wallenbergfamiliens tætte tilknytning til andre sider af svensk erhvervsliv indtog banken gennem en stor del af perioden en særstilling i svensk bankvirksomhed. Den var på et tidspunkt, hvor de øvrige store svenske banker havde spredt sig over et bredt udsnit af forretninger, stadig i ret høj grad koncentreret om et fåtal af låntagere med tilknytning til Wallenberggruppen og nogle andre kapitalinteresser, der var repræsenteret i bankens bestyrelse.

Gennem skildringen af kreditgivningen får man imidlertid et godt billede af dette samspil mellem bank og erhvervsliv, og den frie adgang til brugen af arkiverne har også kunnet kaste nyt lys over forhold omkring Kreugerkoncernens transaktioner omkring 1930, om sider af svensk neutralitetspolitik på det finansielle område under den anden verdenskrig og om de forhandlinger, der førte op til fusionen i 1971.

Skandinaviska Bankens historie er behandlet i et omfattende tobindsværk af Ernst Söderlund.²⁵ Det giver dels en oversigt over den almindelige bankhistorie i Sverige, dels en indgående analyse af den pågældende banks udvikling. På trods af store kassationer i bankens eget ældre arkiv

²⁴ Ulf Olsson: Bank, familj och företagande, Stockholms Enskilda Bank 1946-1971, 1986; Håkan Lindgren: Bank, investmentbolag, bankirfirma, Stockholms Enskilda Bank 1924-1945, 1988. Et tredje bind, der skal skildre perioden fra 1910 til 1924 er under udgivelse.

²⁵ Ernst Söderlund: Skandinaviska Banken i det svenska bankväsendets historia 1864-1939, I-II, 1964-1978.

er det lykkedes at rekonstruere en stor del af det historiske forløb ved brug af andre kilder, såvel svenske som udenlandske. Om forhandlingerne omkring bankens oprettelse har korrespondance, der findes i Tietgens privatarkiv, således kunnet give mange oplysninger. Samlet giver de to bind en mangesidig skildring af bankens virksomhed såvel med hensyn til de enkelte typer af ind- og udlånsforretninger som med hensyn til strategiske overvejelser bag den førte politik.

Svenska Handelsbanken har fået sin historie skrevet af Karl-Gustav Hildebrand.²⁶ Den er baseret på grundige kildestudier, heraf en del interne notater, som bankfolk har skrevet direkte til brug for forfatteren. Den kronologiske dækning er noget ujævn, idet der er sket en samling omkring tiden for bankens oprettelse, tiden omkring århundredskiftet og mellemkrigstiden. Tiden efter 1939 er der kun skitseagtigt redegjort for.

I de stærkest udbyggede afsnit er der oversigter over den almindelige økonomiske udvikling, over fusioner med provinsbanker og over bankens skiftende ind- og udlånsforhold. En række særligt dybtgående analyser er viet bankens transaktioner med større industriforetagender, hvor der navnlig i afsnittet om mellemkrigstiden er tale om gode bidrag også til svensk industrihistorie.

Der er desuden blevet skrevet en række udmærkede kortere historier af nogle svenske provinsbankers udvikling,²⁷ og materialet er således til stede til at kunne analysere den samlede svenske bankhistorie på metaplanet. Der er dog på dette niveau ved siden af en tidlig fremstilling²⁸ og omtalen i Skandinaviska Bankens historie hidtil kun udkommet nogle oversigtsarbejder for kortere perioder,²⁹ mens en komparativ undersøgelse af det samlede svenske bankvæsens historie på grundlag af mikroundersøgelserne endnu venter på sin forfatter.

I Norge er det væsentligste nyere bidrag til bankhistorien et jubilæumsskrift om Den norske Creditbank, den ene af de store banker i Norge.³⁰ Som titlen angiver er der lagt vægt på at sætte bankens nyeste historie ind i den almindelige samfundsudvikling, herunder de nye krav, som en mere

²⁶ K.-G. Hildebrand: I omvandlingens tjänst, Svenska Handelsbanken 1871-1955, 1971.

²⁷ Se f.eks. Ernst Söderlund: Örebro Enskilda Bank 1837-1918, 1977.

²⁸ S. Brisman: Sveriges affärsbanker, 1924-34.

²⁹ Lars G. Sandberg: Banking and Economic Growth in Sweden before World War I, *Journal of Economic History*, 1978, s. 650-80; Ingemar Nygren: Transformation of Bank Structures in the Industrial Period. The Case of Sweden 1820-1913, *The Journal of European Economic History*, 1983, s. 29-68 og Ernst Söderlund: Affärsbankerna och den ekonomiska utvecklingen i Sverige från 1830- till 1930-talet, *Festschrift til Kristof Glamann*, 1983, s. 315-33.

³⁰ Francis Sejersted (red.): En storbank i blandingsøkonomien. Den norske Creditbank 1957-1982, 1982.

åben international økonomi har stillet til banken, men man får desuden et godt indtryk af bankens egen politik, af dens måde at foretage kreditvurderinger på og af de indre forhold, hvor både organisationen og rationaliseringsforanstaltningerne, herunder indførelse af edb, er underkastet en indgående analyse. Selv om skildringen er ført helt op til udgivelsestidspunktet, har forfatterne haft adgang til bestyrelsesprotokoller, interne notater og andet kildemateriale, ligesom der er foretaget interviews med et stort antal ansatte. Hensynet til kundernes krav på bevaring af bankhemmeligheden blev sikret ved, at de involverede historikere i den periode, hvor arbejdet stod på, fik status som bankansatte og således var underkastet den dermed følgende tavshedspligt.³¹

Udviklingen på metaplanet i Norge kan dels følges i enkelte afsnit i oversigter over Norges økonomiske udvikling gennem de seneste 200 år,³² dels i et for nylig udkommet trebindsværk.³³ Det sidstnævnte bygger dels på trykt materiale, dels på adgang til Den norske Bankforenings arkiver. Mest egentlig bankhistorie findes i bindene, der behandler tiden op til 1945, mens det sidste bind mere har karakter af en generel oversigt over udviklingen i den monetære politik i Norge i efterkrigstiden. Forholdene er imidlertid også i de første bind sat ind i et samfundsøkonomisk perspektiv, men behandler ellers de tidlige bankers oprettelse, udviklingen i bankstrukturen, i banklovgivningen og i de vigtigste typer af bankforretninger, mens f.eks. personaleforhold ikke er omtalt.

Det norske Råd for Anvendt Samfundsforskning (NORAS) har desuden iværksat et større projekt med titlen »Det nye pengesamfunnet«, der i de kommende tre år skal give øget kundskab om den rolle finansinstitutioner og finansøkonomi spiller og har spillet for at nå realøkonomiske og velfærdspolitiske mål. I planen for projektet spiller historiske undersøgelser en ikke uvæsentlig rolle. Med hjemsted på afdelingen for økonomisk historie på Bedriftsøkonomisk Institutt i Oslo skal der iværksættes studier af den institutionelle udvikling inden for bank- og finanssektoren gennem de sidste 150 år. De problemstillinger, der ønskes belyst, ligger på grænsefladen mellem meta- og makroplanet.

³¹ Et par norske specialbanker, der ikke er egentlige forretningsbanker, har også for nylig fået deres historie skrevet. Det gælder Norges Postsparebank i Trond Bergh: *Fra Fædrelandssag til storbank, 1975* og Dag Karmly: *Norges Kommunalbank 1927-1977, 1977*.

³² Se f.eks. i Fritz Hodne: *Norges økonomiske historie 1815-1970, 1981*.

³³ Kaare Petersen: *Forretningsbankenes historie. De første 70 årene, 1987*; idem.: *Bankkriser og valuta-uro, 1982* og idem.: *Kreditpolitikken i støpeskjen, 1982*.

Eksempler på nyere bankhistorie på mikroplanet fra andre lande

Antallet af individuelle bankhistorier, der er udkommet uden for Norden i den seneste snes år, er meget stort. I en række lande er der blevet oprettet centre for bankhistorisk forskning, som har været knyttet til universiteter eller banker, i visse tilfælde også ved et frugtbart samarbejde mellem disse to parter. Det vil derfor være uoverkommeligt at opregne selv de værker, der har et mere »professionelt« bankhistorisk indhold. I stedet skal omtales et par af de mest dybtgående studier.

Væsentligst forekommer en undersøgelse af den amerikanske Citibank at være.³⁴ Som en af de største banker i verden i den behandlede periode giver den stof til at belyse næsten alle sider af forretningsbankernes virksomhed. Bogens hovedtema er den udviklingsstrategi, som de skiftende bankledelser har fulgt. Man følger, hvorledes vægten på udlånssiden lægges på skiftende kundegrupper og deres behov, hvorledes internationale forretninger i nogle perioder er en blomstrende forretning, mens der i andre er brug for at foretage indskrænkninger på grund af politiske begivenheder. Det gælder i det hele taget, at bogen indeholder en vellykket balance mellem at skildre bankens indre udvikling og at sætte denne ind i den almindelige økonomiske og politiske historie. Specielt for den senere del af perioden får man også mange oplysninger om ændringer i organisationens opbygning, om indførelse af ny teknik og om personalepolitikken. Sammen med det tidligere nævnte arbejde om huset Morgan giver Citibankbogen desuden et godt indblik i udviklingen på New Yorks penge- og kapitalmarked gennem en lang periode.

En særlig type af banker har i England været de såkaldte »overseas banks«. Det var forretningsbanker, der i slutningen af 1800-tallet med hovedsæde i London specialiserede sig i at oprette banksystemer i en række af de lande, der blev betragtet som engelsk interessesfære, og i at finansiere im- og eksportforretninger i disse lande. Deres historie rummer derfor ved siden af træk, der kendes fra de europæiske forretningsbankers udvikling, også mange oplysninger om, hvor vanskeligt det kunne være at overføre en vesteuropæisk opfindelse til helt andre kulturer, hvilke problemer det gav for europæiske bankfolk at tilpasse sig til de fremmedartede omgivelser, og om hvorledes en sådan bank kunne komme i klemme mellem den udenrigspolitik, der førtes af Foreign Office og nationalitetsbevægelser i de lande, hvor banken drev sine forretninger.

³⁴ Harold van B. Cleveland og Thomas F. Huertas: Citibank 1812-1970, 1985.

Flere af disse banker har i de senere år fået skrevet deres historie, som er udgivet i bindstærke monografier.³⁵

Eksempler på nyere bankhistorie på metaplanet fra andre lande

På metaplanet har et de vægtigste værker i de seneste år behandlet skotsk bankhistorie gennem næsten 300 år.³⁶ Initiativet til bogen blev taget af The Institute of Bankers in Scotland, og den er resultatet af mange års indsamling af kildemateriale. Der har været fri adgang til kilder fra før 1918, mens der efter 1918 i højere grad er anvendt allerede offentliggjort materiale. En del af skildringen vedrører de skotske bankers seddeludstedende virksomhed og er derfor af mindre interesse for studiet af almindelige forretningsbanker. Da mange nydannelser inden for forretningsbankvirksomhed imidlertid er kommet fra Skotland, påkalder de afsnit, der skildrer denne del af transaktionerne sig betydelig interesse. Hovedtemaer er i øvrigt bankoprettelser og -fusioner, bankernes geografiske spredning, analyser af bankernes regnskaber, oplysninger om, hvem kunderne har været, en grundig gennemgang af bankernes personale, deres uddannelsesmæssige baggrund og undersøgelser af, hvilken teknik der blev brugt i bankerne, fra store protokoller over løbsbladssystemer og bogholderimaskiner til moderne edb-anvendelse.

Også det tyske bankvæsen har fået sin historie på metaplanet. Her har initiativet været taget af Institut für Bankhistorische Forschung e.V. i Frankfurt am Main, der er et selvstændigt og meget dynamisk historisk forskningscenter, oprettet i 1962.³⁷ Det understøttes af næsten 100 tyske banker og andre institutioner på penge- og kreditmarkedet og har opbygget et omfattende forskningsbibliotek omkring bankhistoriske emner.

Instituttets største projekt har været udgivelsen af et trebindsværk med en flerhed af forfattere, der skildrer den samlede tyske udvikling på penge- og kapitalmarkedet sat ind i en ramme, der analyserer samfundsudviklingen på områder, der har relevans for forholdene i finans-

³⁵ De mest værdifulde er Geoffrey Jones: *The History of The British Bank of the Middle East I-II*, 1986-87 og Frank H.H. King: *The History of the Hong Kong and Shanghai Banking Corporation I-III*, 1988-89.

³⁶ S.G. Checkland: *Scottish Banking. A History, 1695-1973*, 1975.

³⁷ Centret har stået for udgivelsen af en skriftserie med værker om bankhistoriske emner. Blandt disse kan nævnes Manfred Pohl: *Konzentration im deutschen Bankwesen*, 1982 og idem.: *Entstehung und Entwicklung des Universalbankensystem*, 1986. Den førstnævnte har en god oversigt over det bevarede kildemateriale i de større tyske banker og over de historiske arkiver, som flere af bankerne har oprettet. Centret udgiver også to gange årligt et tidsskrift med titlen »Bankhistorisches Archiv«.

sektoren.³⁸ Af særlig interesse for forretningsbankernes historie er den sidste del af bind 2, der behandler årene fra 1848 til 1914, og bind 3 med en skildring af udviklingen efter 1914. Der gøres rede for forretningsbankernes oprettelse med særlige afsnit om de største banker, for senere fusioner og tvangsopdelinger som følge af politiske indgreb, desuden omtales forholdet til industrien samt de forskellige former for indlån og udlån med udgangspunkt i offentliggjorte regnskaber. Behandlingen bygger hovedsagelig på allerede tilgængeligt trykt materiale, men giver gode muligheder for at få overblik over samspillet mellem samfundsudvikling og kreditinstitutioner. Mest nyt findes i gennemgangen af, hvorledes de tyske banker har deltaget i transaktioner på det internationale finansmarked efter den 2. verdenskrig.

I en række andre lande er der i de senere år udkommet mere oversigtsprægede værker over forretningsbankernes udvikling gennem det 19. og 20. århundrede. Et eksempel er de engelske clearing bankers historie,³⁹ dvs. de banker, der er tilknyttet London Bankers' Clearing House, en udligningscentral for bl.a. checks trukket på andre banker. Da alle de »fem store« i den engelske bankverden er tilknyttet denne, får man gennem bogen en god oversigt over bankudviklingen. Den er alene baseret på trykte kilder.

Af interesse for dansk bankhistorie er også et værk, der giver de store linier i udviklingen i Hamburgs bankvæsen.⁴⁰ Interessen skyldes de nære forbindelser i det 19. århundrede mellem danske og hamburgske pengeforhold. Bogen er tilkommet på initiativ af Der Bankenverband Hamburg e.V. og har i betydeligt omfang kunnet baseres på primært kildemateriale. Den kan derfor bringe en række nye oplysninger om bankernes tilpasning til de meget omskiftelige monetære forhold i Tyskland i perioden, men fremstillingen holder sig dog mest på et temmelig overordnet plan.

Nyere bankhistorie på makroplan

Ser man bort fra skrifter, der har behandlet helt dagsaktuelle problemstillinger omkring bankernes rolle i samfundsøkonomien, og fra undersøgelser af enkeltfænomener, f.eks. børssammenbruddet i 1929, har de internationale bidrag til bankhistorien på makroplan i de senere år stadig mest beskæftiget sig med tiden før 1914. Ved siden af fortsatte

³⁸ Deutsche Bankengeschichte, Band 1-3, 1982-83.

³⁹ Edw. Nevin og E. W. Davis: The London Clearing Banks, 1970.

⁴⁰ Manfred Pohl: Hamburger Bankengeschichte, 1986.

studier, der har afprøvet debatten omkring banker og industrialisering på andre lande end dem, der indgik i de tidligste undersøgelser, har der været en øget interesse i at belyse bankernes rolle i den stigende internationalisering af varehandel og kapitalbevægelser, som karakteriserer sidste halvdel af det 19. århundrede og begyndelsen af det 20. I forbindelse med stor interesse for at studere multinationale selskabers oprindelse i det 19. århundrede har flere forfattere også undersøgt, hvorledes bankerne formidlede betalinger og investeringer over landegrænserne for disse.⁴¹

Hvorfor skrive bankhistorie?

Da en række odenseanere omkring midten af det forrige århundrede skulle skrive et udkast til de første vedtægter for en dansk forretningsbank, nåede de frem til, at »selskabets formål er ved at oprette et diskonto-, låne- og amortisationsinstitut at fremme handel, industri og agerdyrkning og tillige ved benyttelsen af amortisationsprincippet at give enhver lejlighed til ved indskud i instituttets kasse af forøge og frugtbar gøre samlede mindre og større summer«.

Dette citat viser, i hvor høj grad bankvirksomhed griber ind i de vigtigste økonomiske forhold i et samfund. En indgående viden om bankernes udvikling i Danmark gennem de seneste 150 år må derfor være en væsentlig nøgle til at opnå øget indsigt i Danmarks økonomiske og sociale historie i en periode, der har set en grundlæggende forvandling fra et landbrugsland til et moderne post-industrielt servicesamfund. Den foregående oversigt har vist, at denne viden endnu ikke findes, og mere fremtidig forskning i dansk bankhistorie – så dens omfang i det mindste kunne komme op på samme niveau som i vore nabolande – må derfor være meget ønskelig.

⁴¹ Om disse nyere tendenser er et samleværk med Rondo Cameron som redaktør under udgivelse af Oxford University Press.